

امکان سنجی تشکیل کانون‌های امدادی محلات در شهرهای بزرگ

مهدی نجفی^۱، حسین سپاسی مقدم^۲، آناهیتا پورمحمد^۳

۱ - نویسنده مسئول: پزشک عمومی، موسسه علمی کاربردی هلال ایران، تهران، ایران

Email: najafire@hotmail.com

۲ - کارشناس ارشد روانشناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، ایران

۳ - کارشناس روانشناسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران، ایران

وصول مقاله: ۸۸/۲/۱

پذیرش نهایی مقاله: ۸۸/۴/۲

چکیده

مقدمه: هر فعالیتی، زمانی می‌تواند به بهترین نحو ارائه شود که پیش بینی‌ها و برنامه‌ریزی‌های لازم در خصوص آن صورت گرفته باشد. با نظر سنجی از افرادی که به طور مستقیم با فعالیت مورد نظر درگیرند، می‌توان فعالیت‌ها را متناسب با شرایط آنها، بهتر اجرا کرد. بدین منظور این مطالعه با هدف امکان‌سنجی تشکیل کانون‌های امدادی در محلات شهرهای بزرگ طراحی و اجرا شد.

روش‌ها: مطالعه مقطعی حاضر بر روی افراد ساکن شهرهای تهران، اصفهان، شیراز، مشهد و تبریز در سال ۱۳۸۵ انجام شد. با توجه به روش گانت، برای هر شهر ۶۰۰ نفر تعیین شد، هر شهر با توجه به مناطق شهرداری تقسیم‌بندی گردید و در هر منطقه پرسشنامه‌ای با هدف امکان‌سنجی تشکیل کانون محلات به صورت تصادفی بین مردم توزیع شد.

یافته‌ها: لزوم تشکیل کانون محلات در شهرهای بزرگ از نظر ۶۵/۷۶ درصد پاسخ دهندگان به میزان زیاد به بالا بوده است و میزان علاقه‌مندی حدود ۸۱ درصد پاسخ دهندگان به فعالیت در تیم‌های امدادسانی کانون محلات، متوسط به بالا بود.

نتیجه‌گیری: مردم شهرهای بزرگ به تشکیل کانون‌های امدادی و فعالیت در تیم‌های امدادسانی کانون محلات علاقه وافری نشان می‌دهند. به نظر می‌رسد با توجه به آسیب‌پذیری کشورمان و علاقه مردم به شرکت در فعالیت‌های امدادسانی، تشکیل و سازماندهی کانون‌های امدادی محلات، امری ضروری است.

کلمات کلیدی: مشارکت مردم، کانون‌های امدادی، رویکرد محله محور، رویکرد جامعه محور

مقدمه

همواره در کنار تحولات مثبت و جنبه‌های نوین توسعه در شهرهای بزرگ، سوانح از یک سو پرشماتر و از سوی دیگر با شدت و تنوع بیشتری رخ می‌نمایند (۱). هرچند اعتماد و بسنده کردن به توانایی دولت‌ها در رویارویی با چنین مخاطراتی موجب دلگرمی است، ولی هیچ گاه آمادگی برای مقابله و درنهایت پاسخگویی به سوانح بدون مشارکت خود مردم به تنهایی از عهده سیستم‌های نظام یافته دولتی و غیردولتی میسر نیست. این امر خصوصاً در مواردی که سوانح و بلایا در سطح گسترده‌ای بروز می‌کند؛ کاملاً مشهود است (۲).

در پاره‌ای موارد، در سوانح و حوادث، امکانات و توانایی‌های سیستم‌های نظام یافته نامبرده خود بر اثر آسیب‌های سنگین و وسیع دچار مشکل، کاستی و حتی از هم پاشیدگی و توقف می‌شود. در این موارد نه تنها سیستم‌های نظام یافته دولتی و غیردولتی یاریگر نیستند، بلکه خود آنها نیز به یاری نیاز دارند (۳)، به همین علت در تمام فجایع تاکید خاصی بر استفاده از نیروهای محلی می‌شود (۴و۳).

در طی سال‌های اخیر تلاش‌هایی به منظور تشویق سازمان‌ها و نهادهای شهری برای بهره‌گیری از رویکرد جامعه محور در برنامه‌های مدیریت شهری صورت گرفته است. کلان شهرها برای کسب جایگاه رفیع خود و زنده ماندن در برابر تحولات پرشتاب قرن بیست و یکم راهی جز تکیه بر مشارکت آگاهانه شهروندان، به ویژه تشکل‌های غیر دولتی و داوطلب ندارند (۵). فرایندی که در آن شهروندان با سهیم‌شدن در تصمیمات اثرگذار بر زندگی خود و جامعه شهری و با درک حقوق شهروندی و با شناخت و فهم از مسئولیت‌پذیری جمعی و گروهی، هزینه‌های اداره شهر را کاهش خواهند داد (۵).

در جامعه شهری امروز، برای دستیابی به توسعه پایدار شهر، محلات بنیادی ترین عناصر شهری و حلقه واسط بین شهر و شهروندان می‌باشند. از گذشته‌های دور محله‌های شهرها در شکل‌دهی و سازماندهی امور شهری جایگاهی ویژه داشته‌اند. هر محله با ارائه خدمات روزمره مورد نیاز خود و با ایجاد نمادهای محله‌ای و ویژگی‌های خاص موجب می‌شود؛ ساکنان آن نوعی تعلق و هویت داشته باشند، تا جایی که شهروند با نام محله‌ای که در آن می‌زیسته شناخته می‌شد. همچنین کارشناسان شهری معتقدند که کوچک‌سازی تشکیلات اداره شهرها از طریق محله‌ها، با کیفی‌سازی خدمات ارائه شده از سوی آنها همراه است (۶). با توجه به ملاحظات گفته شده، یکی از اجرایی‌ترین راهکارهایی که در کاهش آسیب‌پذیری و افزایش توانمندی فراروی جمعیت هلال‌احمر قرار می‌گیرد، شناخت و درک نزدیک واقعیت‌های محلی و تمرکززدایی در شناسایی آسیب‌پذیری‌ها و توانمندی‌ها، بهره‌گیری از این توانمندی‌ها، مهارت‌ها و منابع خود مردم، توانمندساختن آنها در مقابل آسیب‌پذیری و درنهایت مشارکت‌دادن آنها در به عهده گرفتن مسئولیت در سانحه و بحران است (۷).

به همین منظور جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران، به منظور توسعه و بهبود فعالیت‌های خود در راستای اهداف سازمانی، ضمن بهره‌گیری از تجارب گذشته درصدد توسعه برنامه‌های سازمان در قالب تشکیلات جدیدی تحت عنوان کانون‌های امدادی محلات بوده است تا بتواند رویکرد محله محور در امر امدادسانی را به صورت سازمان‌یافته‌تری اجرا کرد. بدین منظور این مطالعه با هدف امکان‌سنجی تشکیل کانون‌های امدادی در شهرهای بزرگ طراحی و اجرا شده است.

روش‌ها

مطالعه مقطعی حاضر بر روی افراد ۱۵ تا ۶۰ سال ساکن در شهرهای تهران، اصفهان، شیراز، مشهد و تبریز به عنوان بزرگترین شهرهای ایران از لحاظ جمعیتی (۵) در سال ۱۳۸۵ انجام شد. با توجه به روش گانت، برای هر شهر ۶۰۰ نفر تعیین شد. نمونه‌گیری براساس روش خوشه‌ای انجام گرفت. بر اساس آمار اولیه هر شهر با توجه به مناطق شهرداری تقسیم‌بندی شد و در هر منطقه پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی بین مردم توزیع شد. همچنین در نمونه‌گیری موارد زیر مورد توجه قرار گرفت:

تعداد کل نمونه بر تعداد مناطق تقسیم شد تا سهم هر منطقه مشخص گردد.

سهم هر منطقه بر تعداد خیابان‌های آن منطقه تقسیم شد تا سهم هر خیابان معلوم گردد.

تعداد سهم بر تعداد تقریبی منازل آن خیابان هر خیابان تقسیم شد تا مبنای نحوه مراجعه به منازل مشخص شود. این مبنا مشخص می‌کرد که چند مراجعه خانه به خانه بایستی انجام شود.

شهر براساس بافت اقتصادی به سه قسمت بالا، متوسط و ضعیف تقسیم گردید.

برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه بسته - پاسخ استفاده گردید. در این پرسشنامه جنسیت، سن، تحصیلات و محل سکونت پاسخ دهندگان ثبت گردید. همچنین، تعداد سؤالات متناسب با پوشش کامل مقوله مربوط، طراحی و انتخاب شد و با درجه امتیازگیری از «خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد» ارزش‌گذاری گردید. دو گزینه خیلی کم و کم معرف امتیاز پایین و دو گزینه زیاد و خیلی زیاد، بیانگر امتیاز بالا و معنی گزینه متوسط، حد وسط است که با نمره‌های عددی از ۱ تا ۵ مشخص شد. پاسخ‌دهندگان بعد از مطالعه هر سوال، مختار بودند که در مقابل یکی از گزینه‌های یادشده علامت بگذارند و بدین ترتیب نظر خود را

ابراز کنند. برای تعیین پایایی و روایی، پرسشنامه تهیه شده تحقیق حاضر، به طور تصادفی بین ۱۰۰ نفر از اعضای جامعه نمونه آماری توزیع گردید و پس از ارزیابی پاسخ‌های ابراز شده، نسبت به اصلاح و تهیه پرسشنامه نهایی اقدام گردید. لزوم تشکیل کانون محلات، علاقه‌مندی برای همکاری با کانون و میزان علاقه‌مندی مردم به فعالیت در تیم‌های امدادسانی و ارسال کمک‌های مردمی با چهار گزینه خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و موافق نیستم مورد سنجش قرار گرفت. مواردی چون مکان تشکیل، نحوه ارائه برنامه‌ها و فعالیت‌ها، زمان، ساعت، روزهای مناسب و تعداد روزهای هفته و شرایط عضویت در کانون نیز در پرسشنامه سنجیده شد.

یافته‌ها

از مجموع ۳۰۰۰ پرسشنامه ارسال شده به شهرهای تهران، اصفهان، شیراز، مشهد و تبریز، ۲۴۱۸ پرسشنامه تجزیه و تحلیل شد. اطلاعات پرسشنامه‌های ارسال شده به مشهد به دلیل وجود خطا و اشکال در اطلاعات حذف شد. در بین شرکت‌کنندگان، ۵۱۸ نفر در بافت اقتصادی بالا، ۱۱۱۰ نفر متوسط و ۷۹۰ نفر در بافت اقتصادی ضعیف ساکن بودند.

لزوم تشکیل کانون محلات در شهرهای بزرگ از نظر ۶۵/۷۶ درصد پاسخ دهندگان به میزان زیاد به بالا بود. ۲۱/۳۴ درصد به میزان متوسط و نزدیک به ۸ درصد به میزان کم تشکیل کانون محلات را لازم دانستند. ۴/۳۴ درصد لزومی برای تشکیل این کانون‌ها نمی‌بینند. ۰/۶۶ درصد هم پاسخی به سوال مذکور ندادند.

جدول شماره ۱، میزان علاقه‌مندی پاسخ دهندگان به همکاری و فعالیت در تیم‌های امدادی و تیم‌های جمع‌آوری و ارسال کمک‌های مردمی کانون محلات را نشان می‌دهد.

۳۴/۰۴ درصد افراد، مسجد، ۳۳/۳۷ درصد افراد، پایگاه مستقل، ۱۷/۹۹ درصد، مدرسه و ۱۳/۹۴ درصد، پارکها را بهترین مکان برای تشکیل کانون محلات انتخاب کردند. ۲۷ درصد پاسخ‌دهندگان علاقه‌مند بودند که برنامه‌ها و فعالیت‌ها توسط خود کانون برنامه‌ریزی گردد. ۲۲ درصد موافق برنامه‌ریزی از طرف جمعیت هلال‌احمر و ۵۰ درصد موافق برنامه‌ریزی هم توسط کانون و هم جمعیت هلال‌احمر بودند. ۴۴ درصد افراد مایل به همکاری هم در زمان عادی و هم در زمان بروز حوادث با کانون محلات بودند. ۳۹ درصد فقط در زمان بروز حوادث و ۱۶ درصد هم فقط در زمان عادی مایل به همکاری بودند.

۴۹ درصد افراد، عصرها را بهترین زمان همکاری با کانون محلات می‌دانستند و ۲۵/۵ درصد صبح‌ها، ۱۲/۴۹ درصد صبح و عصر و ۹/۲۰ درصد به صورت شبانه روزی حاضر به همکاری بودند.

۴۶ درصد روزهای تعطیل و ۲۵/۹۳ درصد روزهای غیر تعطیل و ۲۵/۳۵ درصد تمام هفته حاضر به همکاری با کانون‌های امدادی محلات بودند.

۳۵/۲۸ درصد افراد، داوطلبان محلی، ۳۴/۷ درصد سایر داوطلبانی که با جمعیت هلال‌احمر همکاری دارند و ۲۶ درصد، کارمندان جمعیت هلال‌احمر را بهترین افراد برای اداره کانونها می‌دانستند.

۳۳ درصد افراد، گذراندن دوره‌های آموزشی و ۳۲ درصد دارا بودن مهارت‌های خاص، ۱۷ درصد، مدرک تحصیلی و ۱۱/۴۵ درصد شرط

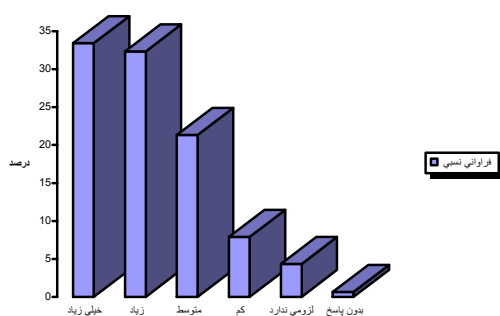
سنی را جزو موارد مهم شرایط عضویت می‌دانستند.

زنان و مردان، افراد با تحصیلات زیر دیپلم، افراد زیر ۲۹ سال و بالای ۲۹ سال، افراد با بافت اقتصادی ضعیف و متوسط به میزان متوسط به فعالیت در تیم‌های امداد رسانی علاقه‌مند بودند. افراد با تحصیلات بالای دیپلم و با بافت اقتصادی بالا به میزان زیاد به فعالیت در تیم امداد رسانی علاقه‌مند بودند.

زنان، افراد بالای ۲۹ سال و زیر ۲۹ سال، افراد با تحصیلات بالای دیپلم و زیر دیپلم، افراد با بافت اقتصادی بالا و متوسط به میزان خیلی زیاد تشکیل کانون محلات را لازم دانستند.

اکثریت مردان و افراد ساکن در بافت اقتصادی ضعیف تشکیل کانون محلات را لازم دانستند اغلب زنان، افراد زیر ۲۹ سال، افراد با تحصیلات زیر دیپلم، افراد در بافت اقتصادی بالا و متوسط به میزان متوسط علاقه‌مند به همکاری با کانون محلات بودند.

نمودار شماره ۱- لزوم تشکیل کانون‌های امدادی محلات

جدول شماره ۱ – میزان علاقه مندی پاسخ دهندگان به همکاری، فعالیت در تیم های امدادی و تیم های جمع آوری و ارسال کمک های مردمی کانون محلات

متغیر (درصد)	همکاری با کانون محلات	فعالیت در تیم های امدادی	جمع آوری و ارسال کمک های مردمی
خیلی زیاد	۱۸/۲۴	۱۹/۱۱	۱۹/۵۲
زیاد	۳۱/۶۴	۲۷/۲۹	۳۳/۷۵
متوسط	۳۲/۴۶	۳۴/۳۷	۲۹/۹
کم	۱۱/۸۷	۱۰/۳۸	۹/۵۵
علاقه ای ندارم	۵/۳۸	۸/۵۶	۶/۹۵
بدون پاسخ	۰/۴۱	۰/۲۹	۰/۳۳
جمع	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

بحث

در مطالعه حاضر، لزوم تشکیل کانون های امدادی محلات در شهرهای بزرگ از نظر پاسخ دهندگان به میزان زیاد به بالا، میزان علاقه مندی پاسخ دهندگان برای همکاری با کانون محلات به میزان متوسط به بالا و میزان علاقه مندی پاسخ دهندگان به فعالیت ها در تیم های امداد رسانی کانون محلات در حد متوسط به بالا برآورده شده بود.

مطالعات محدودی در ایران در زمینه مشارکت مردم در امداد و سوانح انجام شده است. در مطالعه صورت گرفته توسط آقای صدیق سروسرستانی و همکاران نشان داده شد که ۵۷ درصد افراد شرکت کننده در مطالعه (۸۵۰ نفر)، در سال های گذشته به آسیب دیدگان ناشی از زلزله و سیل و سایر حوادث کمک مالی کردند و در زمینه امداد در سوانح میزان همکاری کمتری با هلال احمر داشتند و سطح آگاهی و آشنایی پاسخ دهندگان نیز از توصیه های ایمنی در مواقع حادثه کم بود (۸). همچنین این مطالعه نشان داد که

در سطح رسمی نیز، نظام ساختار مدیریت امداد و نجات کشور نظامی مشارکتی و مردم محور نیست. برپایه همین مطالعه، پایگاه اجتماعی اقتصادی و نیز دانش افراد در میزان مشارکت آنان نقش داشته و به موازات افزایش سطح درآمد، تحصیلات و جایگاه اجتماعی، مشارکت نیز افزایش نشان داده است. همچنین مطالعه دیگری نشان داد که زنان به ویژه زنان خانه دار و جوانان، بیشترین علاقه را به شرکت در فعالیت های پایگاه داشتند (۹) که مشابه نتایج مطالعه حاضر می باشد.

رویکرد نهادین (جامعه شناختی) مشارکت، به طور عمده به سطح روابط اجتماعی کلان ساختارها توجه دارد و عوامل مشارکت را در فراگردهای اجتماعی نظیر شهرنشینی، دیوان سالاری، گسترش وسایل ارتباط جمعی، افزایش میزان سواد و طبقه اجتماعی دنبال می کند (۸).

عوامل مشارکت در سوانح، تا حدی با مشارکت در سایر حوزه‌ها تفاوت دارد. از این رو بیان عوامل کلی و عام برای تبیین مشارکت امدادی کافی نیست. در سال‌های اخیر برای رفع این کاستی‌ها، رویکرد بارز در مدیریت مشارکتی سوانحه، بر موضوع مشارکت مردمی تاکید می‌کند (۸). این رویکرد توسط مرکز آمادگی مقابله با حوادث در آسیا مطرح شده است. مدیریت مبتنی بر جامعه، روندی نوظهور است که نوعی مشارکت و مداخله چندرشته‌ای و چندوجهی را در جامعه تشویق می‌کند و افراد را بسوی ارتقای امنیت، استقلال و توسعه مردم‌گرایانه سوق می‌دهد (۱۰).

این رویکرد که به واکنش شهروند محور نیز معروف است، فرایندی است که از طریق آن، افراد توانایی خود را برای تولید کالاهای مورد نیاز و اداره زندگی سیاسی و اجتماعی افزایش می‌دهند و در عین حال میزان آسیب پذیری حوادث را بر زندگی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در دراز مدت به طور مستقیم (به ویژه در مناطق سوانحه خیز) تقلیل می‌دهند (۱۰). به هر حال مشارکت مردمی در امداد رسانی در هنگام حوادث از جمله ضرورت‌ها و نیازهای ملی است (۱۱). بنابراین

وجود یک ساختار منظم و طراحی شده قبل از حادثه جهت فعالیت موثر در زمان حادثه با توجه به انگیزه بالای مردم ایران برای مشارکت در امداد رسانی در سوانح ضروری به نظر می‌رسد. در فقدان چنین ساختار منظم و جامعی پاسخ مناسب و به موقع به نیازهای آسیب دیدگان در سوانح با توجه به حجم وسیع و متنوع آن، به ویژه در کشور ایران غیرممکن به نظر می‌رسد (۱۲).

البته این مطالعه با وجود رویکرد جدید خود، محدودیت‌هایی هم داشت که از آن جمله می‌توان به حذف پرسشنامه‌های شهر مشهد به دلیل کامل نبودن پرسشنامه و بررسی نشدن شهرهای کوچک اشاره کرد.

بهر حال نتایج مطالعه حاضر نشان داد که مردم شهرهای بزرگ به تشکیل کانون‌های امدادی و فعالیت در تیم‌های امداد رسانی کانون محلات علاقه دارند. با توجه به آسیب پذیری کشورمان و علاقه وافر مردم به شرکت در فعالیت‌های امداد رسانی، تشکیل و سازماندهی کانون‌های امدادی محلات ضروری است.

فهرست منابع

1. Shirley Mattingly, Disaster Risk Management Master Plan (DRMMP) Model and Components. Asia Megacities Forum 2006, 3 85-95.
2. Sharp TW, Yip R, and Malone JD: U.S. military forces and emergency international humanitarian assistance. JAMA 1994; 272: 386-90.
3. Cheu DH (1995). Northridge earthquake– January 17, 1994, the hospital response. Sacramento: emergency preparedness, response and recovery committee of the California seismic safety commission.
4. Pretto EA, Ricci E, Klaim M, et al .Disaster reanimatology potentials: a structured interview study in Armenia. Results conclusions and recommendation .Pre hospital Disaster Med; 9:107-124
5. Fairburn, Christopher G.; Doll, Helen A.; Welch, Sarah L.; Hay, Phillipa J.; Davies, Beverley A.; O'Connor, Marianne E. Risk factors for binge eating disorder: A community-based, case-control study. Archives of General Psychiatry, 1998 : 5(5) 425-432
6. Mehta, JN Kellert, SR. Local attitudes toward community-based conservation policy and programmes in Nepal: a case study in the Makalu-Barun Conservation Area Environmental Conservation [Environ Conserv1998; 25(4):320-33
7. [No authors listed].Code of conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and nongovernmental organizations (NGOs) in disaster relief. Nurs Ethics. 1996 3(3):268-74.
8. Sedigh Servestani R, Anbari M, 2004. Subcultural beliefs and relief contribution in Iran, social sciences letter, no.24, 2004,p:55[In Persian]
9. Saghebi F, Kahbazi M, Mobaraki M, Study different methods in public contribution in ImamAli region in 2004, p:55-58[In Persian]
10. Zenaida j and sung D. Participation in disaster Reduction: Eastern South Asia.ch.2.C.F. nternet, 2003,p:88
11. Anbari M, Nourballa A Mohammad K. Rescue Operation Management Evaluation in Bam, Payesh journal, 2006:37-44[In Persian]
12. Anbari M, Study the national rescue and relief organizational function in Bam disaster management, proposal final report, Institute of Applied Science & Technology, 2004. [In Persian]
13. Nourballa A, Evaluating the Bam disaster management proportion with national rescue and relief laws, an unpublished interview, Institute of Applied Science & Technology, 2004. [In Persian]